

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію **Рублевської Анни Василівни «Семантичні модифікації суспільно-політичної лексики в українських перекладах Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія (Українська мова) (Дрогобич, 2025)

За всю свою писемну історію людство створило понад 130-мільйонів книг, у яких зосереджена мудрість сотень поколінь. Та є серед них книга, яку називають вічною. Це Біблія. Точнішого оцінного епітета, аніж згаданий, годі дібрати, бо все, що понад кілька тисяч років тому сказано в Біблії про природу людини, стосується, безперечно, і нас нинішніх – «відцентрова діяхронна проєкція», тобто «спрямування в майбутнє через досвід минулих поколінь» – так окреслила проф. О. Дзера ту дивовижну якість біблійного тексту. Ми віднаходимо в ньому (звичайно, якщо прагнемо цього) відповіді на всі свої запитання чи сумніви й пізнаємо дорогу, якою треба слідувати, щоб заслужити Царство Боже й достойно увійти в нього. Цим, безперечно, треба пояснювати важливість репрезентації в культурі кожного народу Біблії, перекладеної рідною мовою. Апостол Павло в Першому посланні до Коринтян цю важливість потвердив у такий спосіб: «Але в Церкві волію п'ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, аніж десять тисяч слів чужою мовою» (1 Кор. 14: 19). Іван Огієнко в «Науці про рідномовні обов'язки» не менш категоричний: «Народ, що слухає Служби Божі в нерідній йому мові, подібний до в'язня, що любить світлом Божим через в'язничі ґрати» (с. 31).

Україна й українці не можуть зватися, а щобільше, відчувати себе такими в'язнями, бо мають рідномовний переклад цієї Вічної Книги, до того ж не один. Позаяк на сьогодні визнано, що текст Біблії доречно вивчати не тільки духовним ученим, але і світським, зокрема лінгвістам, щоб глибше пізнати

закодовані в ньому істини, констатуємо, що тема дисертації Анни Василівни Рублевської **актуальна**.

У Вступі до неї авторка представила стан опрацювання досліджуваної проблеми та переконливо довела актуальність своєї праці. Попри поважний шерег дослідників (їх тут ретельно перелічено), які вивчали біблійний текст під різними поглядами та з різною настановою, вона зуміла віднайти лауну для свого наукового пошуку («Семантичні модифікації суспільно-політичної лексики в українських перекладах Біблії XIX–XX століть: лінгвокультурологічний аспект») та визначитися з його метою, окресленою, на наш погляд, аж надто лаконічно («аналіз семантичних модифікацій суспільно-політичної лексики в українських перекладах Святого Письма» – с. 21 дисертації), адже йдеться в ньому не лише про процеси звуження чи розширення семантичної структури вибраних для аналізу лексем, а й про варіанти представлення позначуваних ними понять у різних перекладах Біблії українською мовою і про причини, які цю варіантність детермінували. Мета, зауважимо, складно досяжна, позаяк авторці довелося працювати не з одним джерелом фактичного матеріалу, а кількома.

На досягнення мети спрямовані п'ять сформульованих дисертанткою завдань. Варто закцентувати на фактичному матеріалі, на основі якого зроблено відповідні висновки й узагальнення, – це 58 синонімічних рядів та 855 текстових фрагментів з аналізованими одиницями у своєму складі.

Вступ, як і належить, містить, окрім зазначеного, рубрики про методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів і про теоретичне та практичне їх значення.

У першому, теоретико-методологічному, розділі праці простудійовано релігійний стиль з акцентом на провідних ознаках і особливостях розвитку; названо періоди цього розвитку й розкрито специфіку кожного з них; наголошено на багатоплановості релігійного стилю, термінологічно

неоднаково визначуваний у працях різних дослідників (пор.: релігійний стиль vs сакральний, богословський, конфесійний, біблійний, релігійно-християнський); репрезентовано авторську позицію щодо окреслення його підстилів: на противагу деяким іншим дослідникам (Н. Бабич, І. Грималовський, З. Куньч, Л. Мацько і Л. Кравець, О. Мирончук), у дисертації визнано богословський, конфесійний, біблійний; представлено історію вивчення в українському мовознавстві біблійного тексту за напрямками: 1) лінгвокультурологічний; 2) лексико-семантичний; 3) фразеологічний; 4) синтаксичний; 5) правописний; 6) історичний – та вмотивовано, чому активне зацікавлення ним припадає на початок ХХІ ст.; описано методологічне підґрунтя дослідження та алгоритм аналізу фактичного матеріалу (в термінологічному окресленні авторки – «поетапність використання розглянутих методів» (с. 63–64)); наведено зразок застосування цього алгоритму на прикладі «розгортання» старогєбрейської лексеми ״ר (сар) ‘регіональний правитель; командир; чиновник; очільник; головний ангел’ у таких виявах: *зверхник, начальник, головний, провідник, вельможа, князь, гетьман, вождь, полководець, старійшина, шляхетний, головний, старшина, отаман, урядовці, доглядачі, дуки*.

Завершують перший розділ, як, зрештою, і два наступні, висновки, які фіксують основні напрацювання дисертантки стосовно розглянутих питань.

Другий розділ дисертації «Суспільно-політична лексика: витоки, сучасні підходи до дослідження» містить два підрозділи. Перший з них має назву «Аспекти репрезентації суспільно-політичної лексики в сучасних лінгвістичних студіях». У ньому дефіновано цю підсистему лексичної системи мови з позицій різних учених (Л. Туровська, А. Москаленко, М. Жовтобрюх, Т. Панько, Я. Снісаренко, І. Холявко, О. Стишов); представлено власне розуміння цього поняття й терміна; наголошено на динамічному характері й відкритості цієї підсистеми лексики до збагачення, зокрема і через

термінологізацію загальноповживаних слів, а також на когнітивній і комунікативній значущості її одиниць; окреслено прийняті в лінгвістичній літературі напрями їхньої систематизації; акцентовано на актуальності використання польового інструментарію в аналізі лексики загалом, суспільно-політичної зокрема; продемонстровано актуальність її розподілу за тематичними групами та засвідчено доцільність виокремлення на основі зібраного матеріалу таких груп, як «назви професій», «назви посад», «назви осіб асоціальної поведінки», «назви соціальних статусів», «язичницькі назви».

Підрозділ 2.2. «Вплив лінгвальних та екстралінгвальних чинників на переклади суспільно-політичної лексики в біблійному тексті» дуже важливий для заявленого в темі лінгвокультурологічного аспекту дослідження. У ньому розлого (на нашу думку, надто розлого) представлено історію перекладів Святого Письма в Україні від киеворуських часів до сьогодення; розкрито сутність лінгвальних й екстралінгвальних чинників – регуляторів процесу добору українських відповідників біблійним суспільно-політичним лексемам; слушно наголошено на нечіткості, крихкості межі між ними; перелічено репрезентанти кожної з груп чинників (структура, система, лексичні й граматичні особливості української мови vs особистий (радше, особистісний), національний, політичний, соціальний, економічний, культурний, побутовий тощо); продемонстровано на прикладах перекладу вжитих у Біблії суспільно-політичних лексем механізми їхньої дії.

У третьому розділі дисертації авторка зосередила свою увагу на аналізі репрезентантів виділених тематичних груп за схемою описаного в підрозділі 1.3. алгоритму. Це означає, що кожна з 58 виокремлених з автентичних текстів Старого й Нового Завітів лексем на позначення понять суспільно-політичного спектру проаналізовано з погляду їхньої семантики, а за потреби – і в контексті словотвірних характеристик; виявлено їхні еквіваленти в перекладах Біблії українською мовою; простежено в еволюційному плані та з відсиланням до

різних лексикографічних і енциклопедичних джерел семантичну структуру українських лексем-еквівалентів; на основі зазначеного та з урахуванням лінгвокультурної інформації оцінено ступінь їхньої відповідності тим чи тим одиницям біблійного тексту.

Зауважимо, що виявлені в українських перекладах Біблії еквіваленти гебрейської лексеми *sar* вже описувано в попередніх розділах, то варто було в якийсь спосіб уникнути повтору, а також чіткіше унааявити елементи компонентного аналізу, найважливішого для цього фрагмента дослідження.

Завершують основний текст дисертаційної праці загальні висновки. Вони не повторюють висновків до розділів і корелюють із завданнями дослідження. Але в деяких пунктах є аж надто загальними, наприклад: «Аналіз дії лінгвальних та екстралінгвальних чинників на переклади СПЛ у біблійному тексті доводить вплив семантично-етимологічних змін у внутрішньомовному контексті на процес перекладу (структура мови, лексичний запас і граматичні особливості української мови). Водночас екстралінгвальні чинники, зокрема культурні та релігійні контексти, трансформують сприйняття тексту» (с. 206).

Перелік використаної літератури поважний – 274 україномовні праці та 15 – чужомовних. Перелік лексикографічних та енциклопедичних джерел становить 43 позиції. Дуже добре, що перед основним текстом дисертації наведено перелік умовних позначень джерел. Уміщена в додатках таблиця з виявленими в тексті Біблії репрезентантами суспільно-політичної лексики та їхніми еквівалентами в кожному з проаналізованих її українських перекладах (П. Морачевського; П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя; І. Огієнка; І. Хоменка; Р. Турконяка, Українського біблійного товариства) значуща в інформативному й систематизувальному планах.

Основні положення дисертації пройшли належну апробацію на семи всеукраїнських та міжнародних конференціях та в 4 публікаціях, 3 з яких

оприлюднені у фахових виданнях категорії «Б», 1 стаття – у закордонному науковому виданні.

Загалом позитивно оцінюючи проведене дослідження, вважаємо за необхідне висловити такі зауваження, запитання й побажання.

1. Презентуючи у вступі дисертаційної праці методику свого наукового пошуку, у переліку використаних методів Ви називаєте гіпотетичний, аж надто загально, без прив'язки до об'єкта, предмета, зрештою, завдань дослідження, характеризуючи його, пор.: «Гіпотетичний спирався на наукові припущення, застосовані з метою пояснення певного лінгвістичного явища. Цей процес вимагав верифікації даних й напрацювання стрункої системи доведення, щоб гіпотеза могла стати теорією, яка містить оригінальність і новизну» (с. 22–23 дисертації). Натомість у підрозділі 1.3, де більш ґрунтовно описуєте методологічні засади своєї праці, послуговуєтеся терміном «гіпотетичний аналіз» (с. 62). Поняття й терміни «метод» та «аналіз» не є, на наш погляд, тотожними. Якими настановами керувалися Ви, ототожнюючи, судячи з наведеного, їх? Сказане стосується й виокремленого Вами синхронно-діахронного методу (с. 62), який у висновках до дисертації постає як синхронно-діахронний аналіз (с. 205). Крім того, використання зіставного методу передбачає як зовнішньомовне, так і внутрішньомовне зіставлення, тож вважаємо не вповні доречним виокремлювати ще й порівняльний метод (с. 22).

2. Об'єкт аналізу в дисертації – суспільно-політична лексика. Важливо було у підрозділі 2.1 зазначити, якими критеріями Ви керувалися, виокремлюючи відповідні одиниці в аналізованих Вами перекладах Біблії.

3. Ви поставили собі за мету проаналізувати семантичні модифікації суспільно-політичної лексики в українських перекладах Святого Письма. На с. 75 дисертації Ви подаєте таке її визначення: «Суспільно-політична лексика – це сукупність різних за походженням номінативних одиниць, які спеціалізовані лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять, що відбивають

сферу суспільно-політичного життя того чи того соціуму. Вона віддзеркалює державний і громадський стан у їхньому мовному взаємозв'язку та репрезентує способи вираження суспільно-політичних відносин». Проте виділені й проаналізовані у третьому розділі Вашої праці тематичні групи стосуються першого компонента терміна «суспільно-політична лексика». А як же з політичною лексикою? Її одиниці не представлені в текстах Біблії?

4. Деякі з висновків щодо адекватності виявлених в українських перекладах Біблії відповідників тим чи тим суспільно-політичним лексемам аж надто категоричні, але не в кожному разі слушні. Так, щодо вжитого Р. Турконяком українського еквівалента лексемі 'רש' (*sar*) *полководець* зауважено: «Такий переклад не можна вважати точним, позаяк вказане старогрецьке слово має більш широке змістове наповнення» (с. 68). Проте полісеманти в текстах уживані переважно в одному зі своїх значень, тож за критерій добору відповідників для конкретних лексем перекладачеві має слугувати контекст, а не їхнє змістове багатство, на чому слушно наголошено на с. 63 дисертації. Інший приклад. В аналізі еквівалентів грецького слова *πορνοῖς* (*порнос*), стосовно одного з них – *розпусник* – виснувано таке: «Лексема з'являється в українській мові близько XIX ст. (Желех., II, 829) та побутує на початку XX ст. (РСІ, 447)» (с. 161). І це попри те, що в «Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. Книга 2» Є. Тимченка виявляємо слово *ропуста* у значенні 'распущенность, разврат, распутство' та спільнокореневі з ним *ропсутне, ропсутность, ропсутный* (с. 295). Тож можемо припустити, що й слово *розпусник* постало раніше, ніж у XIX ст. Зазначене стосується й номена *дуки*, виявленого авторкою серед відповідників старогрецького 'רש' (*sar*) і названого маловживаним та культивованим із початком XX ст. (с. 70–71), хоч згадані матеріали Є. Тимченка його теж фіксують (Книга 1, с. 236).

5. У тексті дисертації трапляються стилістичні огріхи. Звертаємо увагу передусім на невмотивоване вживання дієслів на -ся (*використовуються, досліджуються, застосовуються, розвивається* тощо), конструкцій на зразок *дослідниками встановлено* (замість *дослідники встановили*), *приходить до висновку* (замість *дійшов висновку*), *мова йде* (замість *ідеться*), *приналежність* (замість *належність*), *під редакцією* (замість *за редакцією*), *дозволяє* (замість *уможливило, допомагає, дає змогу*), *розповсюдженні* (замість *поширені*). Помічено також і технічні недогляди (с. 76, 77, 81, 159 тощо).

Наведені в рецензії дискусійні міркування не знижують наукового рівня дисертації, не впливають на її загальну концепцію та обрану методологію. Не виявлено порушень академічної доброчесності, фальсифікацій та сфабрикованих теоретичних положень. Тож маємо підстави стверджувати, що дисертаційна праця – цілісне, науково виважене, завершене дослідження, яке відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», і її авторка – **Рублевська Анна Василівна** – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент –

доктор філологічних наук, професор кафедри
фундаментальних дисциплін початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Марія ФЕДУРКО

